

Практика оцінки базових потреб дитини

У ході оцінки потреб дитини соціальні працівники повинні мати чітке уявлення, за допомогою яких індикаторів можна проаналізувати рівень задоволення тієї чи іншої потреби, а також яких успішних результатів дитина може досягати стосовно кожного показника на певному етапі вікового розвитку, щоб повною мірою проявити свій особистісний потенціал, успішно соціалізуватися.

Детально проаналізуємо кожен показник компонента “Потреби дитини для розвитку”.

Здоров'я

Дитина для повноцінного розвитку має потреби в:

- належному догляді за здоров'ям, коли вона хворіє;
- адекватному і калорійному харчуванні, дієті;
- достатньому і спокійному сні;
- порадах та інформації з питань, які стосуються здоров'я, включаючи сексуальну освіту, зловживання наркотиками тощо (особливо для старших дітей) та ін.

Індикаторами стану здоров'я дитини насамперед є:

- відповідність її ваги і зросту визначеним нормам розвитку людини певного віку;
- проведені щеплення, їх своєчасність;
- наявність/відсутність хвороб, захворювань, встановлених діагнозів (у т. ч. хронічних);
- загальне самопочуття дитини тощо.

За інформацією про здоров'я дитини соціальний працівник може звернутися до медсестри, лікаря загальноосвітнього закладу, де навчається дитина, дільничного чи сімейного лікаря, батьків, родичів та інших дорослих, які знайомі з дитиною, та самої дитини.

Оцінка здоров'я дитини здійснюється на основі бесід із нею, представниками її найближчого оточення чи фахівцями; вивчення медичної документації, аналізу даних лабораторних, клінічних та інших досліджень.

Освіта

Оцінка потреби дитини в освіті передбачає вивчення всіх аспектів її когнітивного розвитку.

У контексті цього показника досліджується рівень інтелектуального розвитку дитини, інтересу до навчання, досвід досягнення позитивних результатів (успіху) у навчанні та виконання інтелектуальних завдань тощо.

Для дитини важливими є: можливості для отримання необхідної інформації, гри і взаємодії з іншими дітьми; доступ до книжок; розвиток когнітивних навичок та інтересів.

Здійснюючи оцінку потреби дитини в освіті, соціальний працівник з'ясовує інформацію про:

- успіхи дитини у засвоєнні навчальної програми загалом та конкретних навчальних предметів зокрема, відповідність навчальних досягнень можливостям дитини;
- ставлення дитини до навчання;
- можливі труднощі у навчанні та спілкуванні у класі, з однолітками.
- стан відвідування дитиною школи (чи регулярно вона це робить, якщо ні, то чому).

Характеристика освіти дитини передбачає також аналіз наступного:

- як вона проводить вільний час поза навчанням, які її інтереси, захоплення та хобі (книги, музика, малювання, комп'ютер, спортивні заняття тощо);
- якою є участь дитини у різних виховних заходах, що проходяться у школі та поза нею;
- чи відвідує позашкільні навчальні заклади, секції, гуртки тощо.

Емоційний розвиток і поведінка

Оцінюючи емоційний розвиток дитини, необхідно вивчити позитивні якісні зміни у відображенні її психікою оточуючого світу, що проявляється у переживаннях, прив'язаностях. Цей показник розкриває особливості емоційного стану дитини: її страхи, побоювання та проблеми.

Соціальному працівникові необхідно вивчити типові та особливі емоційні реакції дитини у стресових ситуаціях, адекватність емоцій дитини відповідно до віку за певних обставин тощо. При цьому чим молодша дитина, тим складніше проаналізувати її емоційний розвиток. Отже, важливо оцінити:

- як емоції впливають на стосунки дитини з іншими людьми; рівень її довіри іншим;
- чи, взаємодіючи з оточуючими, дитина намагається привернути до себе увагу;
- чи її поведінка не дратівлива, вередлива, нетерпляча, зухвала, груба тощо;
- якими є особливості емоційних реакцій дитини у стресових ситуаціях;
- чи існують у дитини труднощі у спілкуванні з іншими дітьми, як багато вона має друзів;
- що непокоїть, тривожить дитину або чого вона боїться (конкретних речей, ситуацій, відкритого/закритого простору, самотності);
- який апетит, сон у дитини;
- яким є рівень її тривожності та самоконтролю, прив'язаності та самостійності.

Найзручніший метод діагностики – бесіда з дитиною у вільній невимушеній формі, що дозволяє знизити рівень страху та емоційного напруження, налаштувати дитину на виконання тестових завдань.

Важливо підкреслити, що передумовою розуміння виникнення та розвитку різних психічних

розладів є вивчення історії життя дитини [19, с. 20].

До обстеження емоційного стану дитини за потребою залучаються педіатр, психіатр, психолог.

Самоусвідомлення

Тісний зв'язок з емоційним розвитком має рівень самоусвідомлення дитини: потреби в усвідомленні себе як окремої і цінної особистості, приналежності й прийнятті з боку сім'ї, однолітків і громади. Для гармонійного розвитку дитини важливим є усвідомлення нею власного образу, самоповага, правильна гендерна та сексуальна орієнтація тощо.

Індикатори даного показника:

- чи може дитина назвати своє прізвище, ім'я, по батькові; адресу, стать;
- якою є її самооцінка (завищена, адекватна, занижена);
- чи усвідомлює дитина свою культурну приналежність і чи відповідно дотримується культурних традицій;
- чи не впливає на самоусвідомлення дитини її національність, статус тощо.

Сімейні та соціальні стосунки

Неабияке значення для повноцінного розвитку мають сімейні та соціальні стосунки. Адже саме у системі міжособистісних взаємодій у сімейному середовищі формуються духовні якості особистості: доброта, чуйність, відповідальність, альтруїзм чи, навпаки, бездуховність. Саме тому важливе значення для дитини має:

- потреба у стабільних і люблячих стосунках із батьками / опікунами, братами / сестрами;
- можливість розвивати співчуття, ставлячи себе на місце іншого;
- дружба з однолітками та іншими значущими особами, а також реакція сім'ї на ці стосунки.

Отже, оцінюючи сімейні та соціальні стосунки дитини, потрібно проаналізувати:

- які цінності панують у середовищі, де виховується дитина;
- чи є поза сім'єю дорослі або однолітки, яким дитина довіряє (друзі, вихователі, вчителі, далекі родичі тощо);
- чи не була дитина об'єктом насильства у сім'ї;
- з ким дружить дитина і чи дружить із молодшими за себе тощо.

Соціальна презентація

Потреба дитини у соціальній презентації проявляється у прагненні виразити саму себе, свої вміння, здібності, якості й отримати від оточуючих відповідне визнання. При цьому особливої ваги набуває для дитини можливість отримати поради від батьків / опікунів щодо презентації в різних ситуаціях і за різних обставин.

Основні запитання, відповіді на які дозволять визначити рівень соціальної презентації дитини, такі:

- чим вона вирізняється серед інших членів соціуму;

- яке враження дитина справляє (її зовнішній вигляд);
- чи вмiє дитина коректно поводитися, дотримуючись моральних норм, у громадських мiсцях;
- який авторитет та мiжособистiсний статус дитини у дитячому та дорослому колективах;
- чи вмiє дитина ввiчливо звернутися, у разi потреби, до незнайомої особи з проханням, чiтко сформулювати свою позицiю i представити її;
- чи знає, як i коли себе презентувати;
- чи часто презентує себе тощо.

Навички самообслуговування

Це комплекс дiй, що дозволяють дитинi самостiйно пiдтримувати себе й особистi речi в станi, який вiдповiдає прийнятним санiтарно-гiгiєнiчним i соцiально-побутовим нормам.

У контекстi цього показника дослiджується рiвень розвитку самостiйностi дитини; її знань, вмiнь i навичок, необхідних для формування незалежностi вiд дорослих; умiння одягатися, їсти тощо. Навички соцiального обслуговування сприяють розвитку навичок самостiйного життя, прагнення самостiйно розв'язувати соцiально-побутовi проблеми.

Індикатори оцiнки показника:

- чи має дитина навички особистої гiгiєни та догляду за собою;
- чи може сама вдягатися, митися, прати;
- чи турбується про зовнiшнiй вигляд;
- чи доглядає за особистими речами;
- чи вмiє користуватися столовими приборами та побутовими електроприладами, готувати їжу тощо.

На сьогодні у соцiально-педагогiчнiй практицi вiдсутнi стандартизованi форми оцiнки соцiальних якостей дитини, на вiдмiну, наприклад, вiд тестових процедур у психологiї. Тому необхідно спостерiгати за поведiнкою дитини у рiзних життєвих ситуацiях. Для цього рекомендовано проводити оцiнку мультидисциплiнарною командою, до складу якої можуть входити:

соцiальний працiвник, соцiальний педагог / психолог загальноосвiтнього закладу, де навчається дитина, керiвник творчого колективу, який вiдвiдує дитина та iн. Особливостi оцiнки здатностi батькiв пiклуватися про дитину

Шанси дiтей досягнути оптимальних результатiв розвитку значною мiрою залежатимуть вiд здатностi батькiв (батькiвського потенцiалу) належним чином реагувати на їхнi потреби на усiх стадiях життя. Соцiальнi працiвники мають знати, що може перешкоджати батькам виконувати свої обов'язки i якими є наслiдки цього для дiтей рiзного вiку. Потрiбно зазначити, що дiти будуть менш вразливими, якщо проблеми батькiв:

- несерйознi i недовготривалi;
- не пов'язанi з насильством у сiм'ї, конфлiктами i безладом;

- не призводять до розвалу сім'ї.

Характеристика батьківського потенціалу визначається рівнем компетентності батьків і обумовлюється її трьома складовими: когнітивною, емоційною та поведінковою. Враховуючи зазначене, аналізуючи показник елементарний догляд, соціальному працівникові потрібно з'ясувати наступне:

- як батьки задовольняють потреби дитини в їжі, одязі, відпочинку, грі; гігієнічні потреби;
- наскільки вони можуть і готові любити та піклуватися про дитину у разі її поганого здоров'я, інвалідності, важких захворювань; проблем у навчанні, емоційному, поведінковому та особистісному розвитку тощо.

Гарантія безпеки

Цей показник визначає спроможність батьків створити безпечне середовище для дитини.

У ході його оцінки важливо простежити:

- чи можуть (вміють) батьки створити безпечне середовище для дитини, гарантувати їй адекватний захист від завдання шкоди;
- чи здатні розпізнавати ризики і небезпеки як вдома, так і за його межами;
- чи є у колі їхніх друзів наркомани, алкоголіки, інші особи з небезпечною для оточуючих поведінкою;
- чи захоплення батьків, спосіб проведення дозвілля не загрожують життю або здоров'ю дитини.

Емоційне тепло

Виховний потенціал батьків значною мірою залежить від їх здатності передавати дитині емоційне тепло. Дитині має гарантуватися задоволення її потреби в теплих стосунках зі значущими дорослими, які делікатно і чутливо реагують на запити, емоційний стан юної особистості. Для

цього батькам необхідно демонструвати, що вони люблять і цінують дитину, схвалюють її поведінку і заохочують до соціально позитивних дій. Тому, розглядаючи цей показник, соціальному працівникові варто проаналізувати:

- як батьки характеризують дитину й взаємостосунки у власній сім'ї;
- чи пригортають, обіймають, заспокоюють дитину;
- чи виявляють почуття любові, турботи;
- чи використовують у розмові з дитиною пестливі слова;
- як часто виявляють знаки уваги;
- чи святкують день народження дитини, дарують їй подарунки;
- чи є прояв емоційного тепла батьками традиційним.

Стимулювання

Становлення особистості, що розвивається, відбувається швидше і успішніше за умов її

стимулювання. Стимулювання дитини – це допомога їй у розвитку шляхом впливу на формування навичок спілкування, інтересу до ігрової, навчальної, трудової діяльності; розширення соціальних можливостей; взаємодії з дитиною, реагування на її розповіді, запитання; активної участі в іграх дитини тощо.

Індикаторами цього показника є:

- чи батьки стимулюють успішне навчання дитини і як саме це роблять;
- чи завжди вислуховують дитину і відповідають на її запитання;
- чи стимулюють дитину раннього та дошкільного віку під час гри;
- чи здатні батьки створити умови, щоб дитина прагнула досягти успіху у власній діяльності, адекватно оцінювала його;
- чи батьки сприяють тому, щоб дитина долала посильні для неї труднощі тощо.

Життєві орієнтири і обмеження

Цей показник окреслює, яким чином батьки допомагають дітям у розвитку вмінь та навичок управління власними емоціями і поведінкою: демонструють і моделюють позитивну поведінку, взаємодію з іншими людьми; здійснюють контроль за власними емоціями, визначають певні кордони у поведінці; формують у дитини здатність протидіяти негативному впливові. При цьому особливо цінним для дитини є створення батьками можливостей для самостійного регулювання власних емоцій та поведінки. Обов'язком батьків є надавати дитині життєві орієнтири для формування й утвердження моральних цінностей, розвитку совісті; зміцнювати її прагнення і навички піклування про інших, дисципліни і гнучкої поведінки.

Враховуючи зазначене, соціальний працівник має проаналізувати:

- які методи, стиль виховання використовує сім'я, і чи відповідають вони віку, потребам, характеру дитини (з огляду на історію її життя);
- якою батьки уявляють модель позитивної поведінки дитини, що, на їх думку, не можна робити;
- яким чином батьки прививають дитині вміння дотримуватися моральних чи суспільних норм.

Важливо вивчити методи управління поведінкою дитини (жорстокі, демократичні, ліберальні); існування (чи відсутність) правил (традицій) у житті сім'ї, послідовність вимог до дитини тощо.

Стабільність

Важливими умовами середовища, сприятливого для дитини, є:

- збереження стабільного сімейного середовища, у якому панують порозуміння, взаємоповага, любов;
- гарантія безпечних зв'язків, постійне надання емоційного тепла протягом тривалого періоду часу і реагування схожим чином на схожу поведінку;

- довготривалість зв'язків дитини зі значущими для неї членами сім'ї та іншими дорослими.

У процесі оцінки цього показника важливо оцінити ступінь стабільності емоцій, установок та моделей поведінки батьків, адже саме психолого-педагогічні умови дозволяють будувати позитивні відносини, забезпечують розвиток дитини. Отже, потрібно з'ясувати:

- чи має сім'я стабільні правила, традиції;
- чи передбачувана поведінка батьків;
- чи однаковими є вимоги обох батьків до дитини;
- чи дотримується сім'я режиму дня;
- хто, як правило, знаходиться поруч із дитиною (хто її доглядає).

Під час здійснення оцінки компонента "Батьківський потенціал" соціальний працівник має звертати увагу, як виконує свої обов'язки з догляду і виховання дитини не лише мати, але й батько. У випадках, коли один із батьків не проживає з сім'єю, варто визначити, який вплив він має і наскільки важливим для дитини є підтримання зв'язків із цією людиною. У разі, коли у сім'ї проявляється жорстоке поводження з дитиною, потрібно визначити, хто з батьків – агресор, а хто – потенційний захисник.

Оцінюючи батьківський потенціал, фахівцям варто зрозуміти, який вплив мають стосунки між батьками на їх здатність задовольняти потреби дитини. Важливо спостерігати за взаємодією батьків і дітей, а не тільки прислухатися до їх розповідей, як вони це виконують.

Отже, аналізуючи здатність батьків піклуватися про дитину, слід простежити:

- їх реакції на дитину та її поведінку чи обставини;
- те, яким чином вони реагують на потреби дітей і аспекти, де вони переживають труднощі в задоволенні потреб чи не здатні їх задовольнити взагалі;
- вплив, який дитина має на них;
- якість стосунків батьки – дитина;
- розуміння потреб дитини та її розвитку;
- розуміння батьківських завдань і відповідності цих завдань до потреб дитини для розвитку;
- вплив будь-яких труднощів, які вони можуть переживати, на їхню здатність виконувати

батьківські завдання (вміння відрізнити реалізацію від сильного бажання);

- вплив минулого досвіду на виконання батьківських обов'язків;
- здатність усвідомлювати труднощі та долати їх;
- здатність скористатися підтримкою і приймати допомогу;
- здатність батьків адаптуватися і змінюватися.